

MAKROSKOPICKÁ PERSPEKTIVA POLITICKÉ FILOSOFIE VERSUS MIKROSKOPICKÁ PERSPEKTIVA EMPIRIE

Petr Krčál

*Katedra politologie a mezinárodních vztahů, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni
petrkrca@gmail.com*

The Macroscopic Perspective of Political Philosophy versus the Microscopic Perspective of Empiricism

Abstract—The following article focuses on issues of social justice. This text is divided into two main parts. In the first one, I am concerned with the characteristic of the theory of social justice itself and with the main theoretical approaches of this theory – namely with egalitarianism, prioritarianism and (left) libertarianism. The second part is focused on an analysis of the electoral programs of political parties which were elected into the Czech parliament in the elections of 2010. The main point of this analysis is to locate and identify proclamations about social justice which can be related to theories of social justice. Through this analysis I want to demonstrate the possibility of theories of social justice as a way of explaining the political actions and the relation of political representation to social marginality.

Keywords—CAQDAS, election programs, political philosophy, political representation, social justice, social marginality

ÚVODEM

SPOLEČENSKÉ vědy mají sloužit jako zásadní kompenzační moc, jež má schopnost nastínit možnosti a cesty pro sociální transformaci a pro veřejnou službu (Bourdieu dle Wacquant 2013: 136). Reflektující tvrzení Pierra Bourdieu usilují v předkládaném textu o poukázání na možnosti propojení filosofických makroskopických konceptů teorie sociální spravedlnosti s mikroskopickou perspektivou empirických dat. A na základě tohoto následně o propojení teorií sociální spravedlnosti spadajících do oblasti politické filosofie s tím, jakým způsobem (ne)dochází k akcentování jejich

základních myšlenek v oblasti reálné politiky, konkrétně politiky zaměřené na sociální spravedlnost a sociální marginalitu. Jako vhodný nástroj pro poskytnutí výše nastíněného záměru se mi jeví kvalitativní obsahová analýza realizovaná prostřednictvím software MAXQDA 11 a následná snaha o aplikaci jejich výstupů na koncepty sociální spravedlnosti. Tato analýza bude zaměřena na případ volebních programů politické reprezentace v letech 2010–2013 a jejich postojů k sociální pomoci. Datový korpus je tedy tvořen volebními programy politických stran zastoupených v Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky po volbách v roce 2010. Kromě podkladů pro konfrontaci koncepce sociální spravedlnosti se pokusím výstupy z provedené CAQDA využít ke kritické reflexi mocenské praxe v ČR.

Teorie sociální spravedlnosti jsou často předmětem kritiky za to, že jsou částečně odtrženy od sociální reality. Posledním argumentačním rámcem, ke kterému budou využity závěry CAQDA, bude snaha o zjemnění rozdílnosti mezi politickou filosofií reprezentovanou teoriemi sociální spravedlnosti a sociální realitou zastoupenou výkonem moci a tvorbou politik.

CHARAKTERISTIKA TEORIÍ SOCIÁLNÍ SPRAVEDLNOSTI: EGALITARISMUS, (LEVICOVÝ) LIBERTARIANISMUS, PRIORITARIANISMUS

Velmi stručně lze teorie sociální spravedlnosti charakterizovat jako teorie věnující se na jedné straně kritice nerovnosti v rámci společnosti a na straně druhé zaměřující se na poskytnutí argumentace směřující k vysvětlení toho, proč a jak by měly být ve společnosti regulovány takové nerovnosti mezi jejími členy, za jejichž vznik a udržování nemohou ti, kteří jsou jimi postiženi (Rawls 2006: 271). V duchu anglo-

saské filosofické tradice, ze které teorie sociální spravedlnosti vycházejí, lze její základní princip ilustrovat na příkladech, že ten, kdo se narodí handicapovaný, má méně možností a kapacit než ten, kdo se narodí zdravý. Ten, kdo se narodí bez talentu k tomu, co je v aktuálním hodnotovém žebříčku společnosti adorováno, má menší šanci se uplatnit a realizovat než ten, kdo se s těmito talenty narodí (srov. Dworkin 1981: 300). Základním východiskem teorií sociální spravedlnosti je tedy předpoklad, že je důležité (re)distribuuovat to, co jedinci neovlivní. A v důsledku nedostatku toho, co neovlivní (zdraví, talent, hodnotové nastavení společnosti z(ne)výhodňující určité kapacity jedinců) se stávají znevýhodněnými oproti ostatním členům společnosti (Hurley 2001: 54). Základním posláním teorií sociální spravedlnosti je se vyřadit se socioekonomickými nahodilostmi a nahodilostmi vznikajícími působením *bad brute luck*¹, jež vedou k utváření nerovností mezi členy společnosti, a komplikují tak dosažení jejího spravedlivého uspořádání (Stemplowska a Swift 2012: 376).

Teorie sociální spravedlnosti lze považovat za strukturalistické přístupy, jelikož John Rawls, jakožto jeden z čelních teoretiků tohoto směru politické filosofie, hovoří o tom, že základní struktura společnosti představuje základní subjekt spravedlnosti. Základní struktura společnosti je primárním předmětem spravedlnosti proto, že produkuje a připouští signifikantní sociální a ekonomické rozdíly a utváří institucionální podobu společnosti (Rawls 2006: 257, 269–270). Instituce společnosti, zejména byrokratické a mocenské, mají samozřejmě zřetelný dopad na životy jedinců, a je tedy užitečné zaměřovat se na studium těchto institucí (v pojetí teorií sociální spravedlnosti na základní strukturu společnosti) a na ty, kteří jsou jejich (ne) akcemi ovlivněni (srov. Nader 1972: 292–293). Determinování možností a sociálních pozic jedinců se v rámci teorií sociální spravedlnosti projevuje tím, že členové společnosti, a jejich kapacity a limity, jsou ovlivňováni institucionální podobou společnosti, která má velmi silný

1 *Bad brute luck* označuje takové faktory, které nemůže jedinec ovlivnit, jež determinují jeho možnosti a schopnosti. Jako příklad lze uvést to, že se někdo narodí s handicapem, který limituje jeho možnosti prosadit se na pracovním trhu, případně dosáhnout určitého vzdělání. Dalším příkladem může být to, že se někdo stane ne vlastní vinou obětí dopravní nehody, v jejímž důsledku ztratí kapacity k vykonávání každodenních činností (srov. Anderson 1999: 302).

vliv na to, kým jedinci jsou, chtějí být a mohou být. Základní struktura tedy limituje jejich ambice a naděje a produkuje určitou formu kultury, která je jednotlivci sdílena (Rawls 2006: 269). Základní struktura společnosti je souhrnem institucí regulujících a determinujících základní podmínky sociální kooperace mající hluboký a pronikavý dopad na životní příležitosti jedinců, a utváří a reviduje jejich potřeby a touhy (Scheffler 2006: 19). Tato struktura představuje primární subjekt spravedlnosti a zároveň je její základní instrumentální podmínkou. Podmínkou spravedlnosti je z toho důvodu, že sociální spravedlnost musí vycházet z donucovacích mechanismů státního aparátu (srov. Abizadeh 2007: 319–345). Jelikož „*donucení vždy vyžaduje ospravedlnění*“² (Scheffler 2006: 36), je nutné ho nějakým způsobem legitimizovat a racionalizovat. K tomu slouží právě argumentace směřující k tomu, že donucovací akce fungují dvěma způsoby – předcházejí určitým formám jednání nastavováním bariér a jsou nutné k zajištění sociální spravedlnosti (srov. Cohen 1997: 26–28), jejímž základním distributivním principem je rovnost (základních) příjmů redistribuovaná institucionálně (primárně skrze daně); (Eslund 2011: 214).

Po obecné a schematické charakteristice teorie sociální spravedlnosti se nyní blíže zaměřím na přiblížení tří dominantních přístupů spadajících do této teorie – egalitarismu, prioritarianismu a levicového libertarianismu.

Hlavní myšlenkou egalitarismu je snaha o neutralizaci faktorů, za které nejsou jedinci odpovědní (štěstí, smůla) a zajištění rovných vzorců distribuce welfare a možností v rámci společnosti (Hurley 2001:51; Cohen 2006: 439). Z pohledu egalitarismu sociální spravedlnost spočívá ve vzorcích společenské redistribuce a je založena na dosažení rovnosti jedinců. Tato rovnost se týká jak distribuce hmotných statků, tak distribuce statusů a postavení. Ideálem sociální spravedlnosti z pohledu egalitarismu je odstranění nerovnosti ve společnosti, která je vnímána jako negativní, protože jednak znevýhodňuje určité jedince a skupiny, a jednak je nahodilá a způsobená neovlivnitelnými faktory (Anderson 2012: 1–5). Egalitarismus prosazuje realizaci distributivní spravedlnosti, jejímž cílem je kompenzovat *bad brute luck*, který se týká jedinců a sociálních skupin, a povinností společ-

2 Zejména proto, že subjekty donucovací moci nemusí s jejichmi akty souhlasit (srov. McDermott 2008: 6).

nosti je právě jeho neutralizace. Ze své povahy se dále egalitarismus staví proti neoliberálním praktikám, jež jsou založeny na existenci „ekonomické racionality“ vedoucí k oddělování toho, co je ekonomické, od toho, co je sociální. Tím utvářejí neoliberální praktiky tzv. liberálně-paternalistický režim, který se chová liberálně k socioekonomicky vyšší vrstvě společnosti a paternalisticky k jejímu zbytku (srov. Foucault 2009: 94; Wacquant 2009a: 3 a Wacquant 2009b: 8). Podle egalitarismu produkuje neoliberální vládnutí predátorské praktiky způsobující to, že větší šanci k tomu prosadit se má v tomto prostředí jedinec, který bude jednat asertivně a oportunisticky. Pro zajištění spravedlivé redistribuce statků a možností je podle egalitarismu samozřejmě potřebná existence instituce trhu, ale ten musí představovat politickou instituci nadřazující ideály rovnosti a spravedlnosti nad ideály tržní (Anderson 1999: 298; Dworkin 1981: 284).

Zatímco egalitarismus usiluje o to, aby stát sledující principy sociální spravedlnosti jednal se všemi jedinci se stejným respektem a zájmem a koncentroval se na neutralizaci nerovností vznikajících v důsledku nezaviněných akcí jedinců (srov. Anderson 1999: 295 Dworkin 1981: 293), předkládá prioritarianismus, jakožto další směr v rámci teorií sociální spravedlnosti, odlišnou vizi toho, jakým způsobem by měla být realizována redistribuce ve společnosti, a toho, jak lze dosáhnout rovnosti. Styčný bod mezi těmito dvěma přístupy je v tom, že se oba věnují tomu, jak na jedné straně rovně rozšířit welfare mezi co největší počet recipientů a na straně druhé obě teorie akcentují benefity pro ty, kteří jsou určitým způsobem znevýhodnění (Otsuka 2012: 368; Persson 2012: 289). Oproti egalitarismu ale usiluje prioritarianismus o to, aby v rámci společenské redistribuce welfare byli ti, kteří jsou více znevýhodnění, příjemci větších benefitů, než ti, kteří jsou znevýhodnění méně – a to z toho důvodu, že ti, kdo jsou více znevýhodnění, jsou v horší výchozí pozici (Parfit 2002: 101, 104). Prioritou, na kterou se tento směr zaměřuje, je právě snaha o poskytnutí největších benefitů těm, kteří jsou nejvíce znevýhodnění, což je základní rozdíl mezi prioritarianismem a egalitarismem – ten usiluje o vytvoření takového modu redistribuce ve společnosti, který zajistí to, že všem jejím členům se dostane stejných benefitů a dojde k neutralizaci toho, že někdo je postižen *bad brute luck* (srov. Temkin 1993: 233–236). Důraz na redistribuci,

kteřá je nerovná, ale upřednostňuje ty, kteří jsou na tom nejhůře, je základním argumentačním východiskem prioritarianismu (Parfit 2012: 402). Tato nerovná forma přerozdělování welfare je ze strany prioritarianistů obhajována tím, že: 1) Nerovnost není nespravedlivá, když zvýhodňuje ty, co jsou na tom nejhůř. 2) Nerovnost je nespravedlivá, když poškozují ty, co jsou na tom nejhůř. 3) Nerovnost je nespravedlivá, pokud nezvýhodňuje ty, co jsou na tom nejhůř. 4) Nerovnost je nespravedlivá pouze, když znevýhodňuje ty, co jsou na tom nejhůř (Rawls dle Parfit 2002: 117–119). Lze konstatovat, že prioritarianismus přejímá část egalitářské argumentace – potřeba neutralizovat *bad brute luck* a směřovat distribuci směrem k těm, kdo jsou na tom nejhůř – kolem které stojí jádro prioritarianistické teorie sociální spravedlnosti. Prioritarianismus usiluje o šíření welfare mezi co největší počet recipientů, kteří jsou nejvíce znevýhodnění. Z tohoto pohledu je morálně správné zajistit nerovnou redistribuci hmotných statků a možností těm, kteří jsou nejvíce znevýhodnění (Persson 2012: 289–290).

Posledním směrem spadajícím do teorií sociální spravedlnosti, kterému bude v textu věnována pozornost, je (levicový) libertarianismus. Libertarianismus lze označit jako směr zdůrazňující *self-ownership* jedinců. To znamená, že podle tohoto přístupu je každý jedinec pánem nad svým vlastním životem a jedinou funkcí vlády v oblasti sociální spravedlnosti je zajišťování tohoto. Libertarianismus se velmi razantně staví proti přerozdělování – podle libertariánů nesmí být nikdo zákonem nucen k tomu, aby pomáhal ostatním (Hospers 1974: 1–4). Je tedy patrné, že libertarianismus představuje absolutní protiklad k výše popsaným teoretickým přístupům. Z libertarianismu se ale vyčlenila větev – levicový libertarianismus – která představuje jednak kritickou reflexi libertarianismu a jednak poskytuje argumentaci směřující k teoriím sociální spravedlnosti. Levicový libertarianismus vychází z toho, že sociální spravedlnost představuje morální povinnost jedinců ve vztahu k ostatním, a je založena na vzorci respektování a vymáhání sociálních práv (Vallentyne 2012: 152). Oproti klasickému libertarianismu zdůrazňuje jeho levicová odnož fakt, že právo negativní svobody – tedy svobody od něčeho (srov. Drulák 2012: 56) – je plně kompatibilní s právem na redistribuci welfare (Vallentyne 2011: 239). Toto právo je vynutitelné a obhajitelné tím, že přírodní zdroje

jsou majetkem všech, a nejsou tak chráněny majetkovým právem. I přes to, že jsou tyto zdroje společným majetkem, došlo k tomu, že je vlastní úzká skupina jedinců (resp. korporací), a je už naprosto nemožné tento systém změnit. Z tohoto důvodu by podle levicových libertariánů bylo spravedlivé, kdyby docházelo ke kompenzacím této skutečnosti (Vallentyne 2012: 153–161). Omezenost přístupu k přírodním zdrojům také vyvolává problém v nerovném přístupu k možnostem obecně. Z tohoto důvodu je levicový libertarianismus spočívající na rovnosti šancí a možnostech nejpříznivější podobou libertarianismu (Vallentyne 2012: 163).

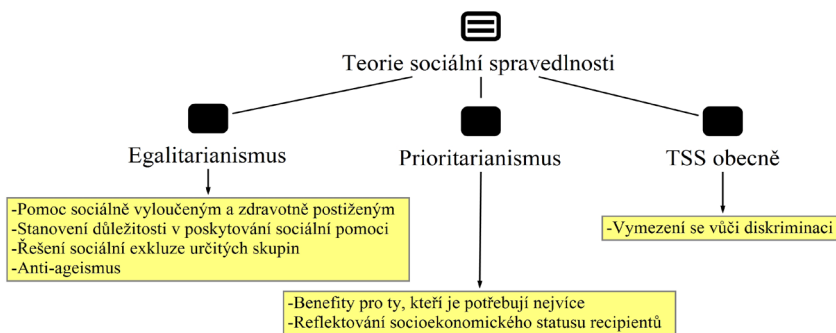
IDEÁLNÍ TEORIE SOCIÁLNÍ SPRÁVEDLNOSTI VERSUS NEIDEÁLNÍ POLITICKÁ PRAXE

Výše charakterizované teoretické přístupy k problematice sociální spravedlnosti jsou často kritizovány za to, že jsou pouze ideálními teoriemi – tedy takovými, které nabývají platnosti pouze v ideálních společnostech a za ideálních podmínek a nereflktují empirická fakta (srov. Stemplowska a Swift 2012: 374). Další linie kritiky směřem k těmto teoriím je vedena argumenty, že zavádění rovnosti, případně nerovné distribuce vyžaduje dotěrný státní dohled (srov. Cohen 1989: 910), a že teorie sociální spravedlnosti de facto podporují lenost u těch, kteří jsou jejími subjekty (Anderson 1999: 287). V této kapitole se pokusím konfrontovat výše charakterizované ideální koncepty sociální spravedlnosti s neideální politickou praxí, a pokusím se tak identifikovat styčné body mezi deklaracemi politických stran a teoriemi sociální spravedlnosti. Datový korpus sestává z volebních programů politických stran, které se ve volbách v roce 2010 dostaly do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. Analýza byla prováděna prostřednictvím software MAXQDA 11. Data zjištěná v průběhu analýzy se pokusím v této části vztáhnout k výše charakterizovaným konceptům teorií sociální spravedlnosti.

Česká strana sociálně demokratická se v těchto volbách stala vítězem, a proto se v analytické části zaměřím na prvním místě na její program. Ve volebním programu tato strana deklarovala, že zastupuje takové občany, „kteří jsou, byli nebo budou závislí výhradně na vlastní poctivé práci“ a vyhlásila „nulovou toleranci k nepoctivosti“ (ČSSD 2010). Tato strana také usilovala o zlepšení kvality „sociálních služeb s ohledem na potřeby všech klientů“ spojené

s tím, že bude „naslouchat potřebám všech klientů sociálních služeb“ (ČSSD 2010). Součástí sociální politiky ČSSD byla dále podpora projektů zaměřených na „integraci seniorů, lidí se zdravotním postižením a sociálně vyloučených“ jakožto řešení důsledků „sociálního vyloučení zejména v oblasti sociálních služeb, ale i v oblasti vzdělávání, zdraví a zdravotní péče“ (ČSSD 2010). Součástí volebního programu této politické strany také bylo rozšíření projektů „pro aktivní podporu zaměstnanosti lidí se zdravotním postižením při jejich uplatnění na pracovním trhu“ a projektů k boji „proti různým formám diskriminace ve společnosti“ s cílem „začlenit sociálně vyloučené lidi do společnosti“ (ČSSD 2010). Inkluze sociálně exkludovaných měla probíhat prostřednictvím komunitní a terénní sociální práce, která „nejen zprostředkovává dostupnou pomoc a podporu, nýbrž vytváří i podmínky k tomu, aby se rodiny i jednotlivci sami aktivně zapojovali do řešení problémů“ (ČSSD 2010). Ve výše popsaném zaměření sociální politiky ČSSD lze identifikovat několik styčných bodů s teoriemi sociální spravedlnosti – zejména s egalitářským a prioritaristickým. K egalitarismu lze přiřadit prohlášení týkající se zajištění sociální pomoci a integračních programů pro jedince trpících následky *bad brute luck* – sociálně vyloučených a zdravotně postižených, což odpovídá egalitářské argumentaci týkající se toho, že je třeba redistribuovat to, co jedinci nemohou svým jednáním (Cohen 1989: 931; Hurley 2001: 54). Vyhlášení nulové tolerance nepoctivosti v rámci sociální politiky lze také interpretovat jako egalitářský argument, jelikož nepoctivé a nevhodné zacházení s obdrženým *welfare* je z pohledu egalitarismu vnímáno jako faktor vedoucí k omezení poskytování sociální pomoci daným jedincům (Cohen 1989: 916 a 2006: 440). Důraz na řešení sociálního vyloučení v různých oblastech lze také vnímat jako egalitářský argument, jelikož toto vyloučení velmi často vzniká z důvodů, které nejsou výsledkem svobodného rozhodnutí exkludovaných, a je tedy třeba ji řešit, jelikož se jedná o výsledek neovlivnitelných faktorů (Anderson 2012: 2). Snahu o integraci seniorů lze také interpretovat jako příklon k egalitarismu, jelikož mezigenerační solidarita je opět snahou o neutralizaci neovlivnitelných faktorů – stárneme všichni, ať si to přejeme, nebo ne (McKerlie 2001: 152–153) – a ageismus³ je jedním z projevů sociální ne-

³ Tedy znevýhodňování na základě věku a neposkytování benefitů, které dorovnávají handicap starších ve vztahu

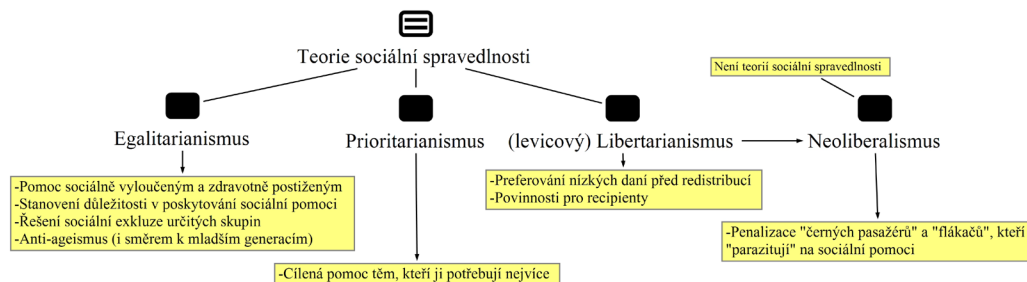
Obrázek 1. Volební program ČSSD a jeho styčné body s teoriemi sociální spravedlnosti. Data převzata z ČSSD (2010), zpracováno autorem.

spravedlnosti (Lippert-Rasmussen 2006: 168). Snahu o zavedení sociálního systému cílicího na potřeby všech recipientů sociální pomoci, který bude navíc reflektovat jejich socioekonomické postavení, je možné přiřadit k prioritarianistické argumentaci, podle níž je třeba akcentovat benefity pro ty, kteří sociální pomoc potřebují nejvíce, a tuto pomoc poskytovat tak, aby to bylo v souladu s jejich potřebami (Otsuka 2012: 368; Persson 2012: 290–291). Příklon k teoriím sociální spravedlnosti v obecné rovině lze nalézt v tom, že se ČSSD vymezuje proti diskriminaci obecně, která stojí proti předpokladu, že všichni jedinci mají různou morální hodnotu, a je tak projevem sociální nespravedlnosti (Hellman 2008: 29). Následující schéma ilustruje možnou propojitelnost volebního programu ČSSD s teoriemi sociální spravedlnosti.

Na druhém místě se umístila Občanská demokratická strana. Stejně jako u ČSSD se i u ODS pokusím identifikovat styčné body jejich programu s teoriemi sociální spravedlnosti. Ve svém programu hovoří ODS o tom, že „solidarita s potřebnými a sociální soudržnost jsou konzervativní a pravicové hodnoty“, a prosazuje „ideu státu pomáhajícímu těm, kteří to skutečně potřebují“ (ODS 2010). Na druhou stranu je ale obelháváním voličů „bohulibými hesly zvyšování ‚sociálních jistot‘ má za následek neúměrnou výši mandatorních výdajů, které jsou pro veřejné finance nákladným břemenem“ a sociální zabezpečení tak „musí odpovídat ekonomickým možnostem státu, jinak vystavujeme vážnému nebezpečí propadu do chudoby především budoucí, ale i současnou generaci“

k mladším a naopak.

(ODS 2010). Tomu má zabránit „adresnější rozdělování dávek“, a Občanská demokratická strana tak prosazuje „adresné rozdělování dávek“, protože „je lepší nechat rodinám nízké daně, a tím i více peněz, než jim je vzít a následně vyplácet v dávkách“ (ODS 2010). Stejně jako ČSSD i ODS chce cílit podporu primárně na „zdravotně postižené, seniory, rodiče s malými dětmi a studenty“ a usiluje o minimalizaci zneužívání sociálního systému, „protože pak je zneužívána i naše solidarita“. Z toho vyplývá, že ti, „kdo pobírají sociální dávky, si však musí být vědomi, že vedle práv mají i povinnosti. Sociální dávky [chce ODS] silněji vázat na aktivitu člověka a striktní dodržování pravidel“, což má zkomplikovat „život černým pasažérům a flákačům parazitujícím na sociálním systému“ (ODS 2010). Výše sociální pomoci má být podle této strany „odstupňována podle aktivity. Bude se zvyšovat od 20 do 40 hodin práce pro obec ve veřejné službě měsíčně. Alternativou výplaty dávek bude podmínka 40 hodin vzdělávání“. To má sloužit jako „motivace dlouhodobě nezaměstnaných k aktivitě“ (ODS 2010). V koncepci sociální politiky ODS je možné vztáhnout na několik dílčích teorií sociální spravedlnosti – konkrétně egalitarianismus, prioritarianismus a (levicový) libertarianismus. Příklon k libertarianismu je patrný jednak ve snaze o zachování nízkých daní, jelikož libertarianismus vnímá daňové odvody za účelem redistribuce welfare v rámci celé společnosti jako legalizované plundrování (Hospers 1974: 1). Dále se také v programu ODS objevují pasáže týkající se podmíněnosti sociální pomoci – tato podmíněnost je dalším libertariánským argumentem, jelikož když dochází k redistribuci welfare, je třeba ji

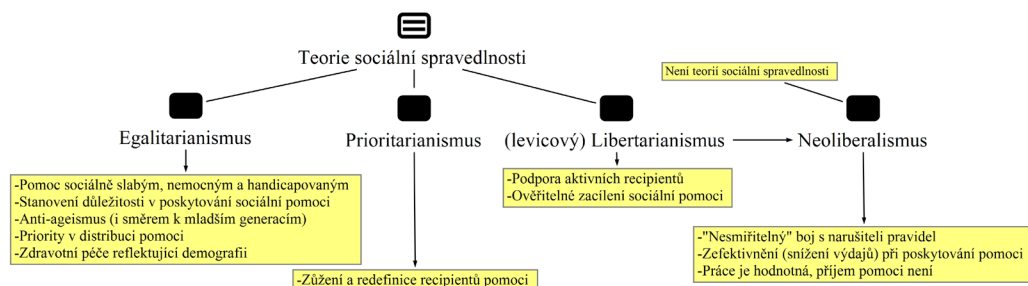
Obrázek 2. Volební program ODS a jeho styčné body s teoriemi sociální spravedlnosti. Data převzata z ODS (2010), zpracováno autorem.

navázat na povinnosti pro její recipienty (srov. Vallentyne 2011). Provázanost sociální pomoci s plněním určitých povinností a argumentaci týkající se zkomplikování života „černým pasažérům a flákačům parazitujícím na sociálním systému“ lze označit za argumentaci neoliberální⁴, která odpovídá logice sociálního panopticismu – intenzifikace a extenzifikace dohledu nad recipienty sociální pomoci a adorování povinností pro její příjem (srov. Wacquant 2001: 407). V tomto bodě se částečně shoduje levicový libertarianismus s egalitarismem, podle kterého by měly redistribuční vzorce rozlišovat mezi těmi, kdo si sociální pomoc zaslouží více, a těmi, kdo si ji zaslouží méně (Anderson 1999: 311). Dalším bodem, který lze označit jako egalitářský, je snaha ODS o solidaritu se zdravotně postiženými, dětmi a seniory – tedy s takovými skupinami populace, jejichž status není výsledkem jejich volby (srov. Dworkin 1981: 293). Z tohoto je dále patrný i anti-ageismus, jakožto egalitářský argument (srov. Bogner a Hirose 2013: 4). Egalitářský důraz na mezigenerační solidaritu a odpovědnost k mladším a starším generacím (viz McKerlie 2001) je zřetelný v tom, že ODS chce zabránit „propadu do chudoby“ současné a budoucí generace. Prioritarianistickou argumentaci lze nalézt v argumentační linii týkající se jednak solidarity s potřebnými, a jednak v důrazu na cílenou pomoc těm, „kteří to skutečně potřebují“. V tvrzeních tohoto charakteru je přítomen prioritarianistický argument, že v rámci poskytování sociální pomoci je třeba klást priority směrem k těm, kdo jsou na tom v rámci společnosti socioekonomicky nejhůře (Bornar a Hirose 2013: 118). Na následujícím schématu

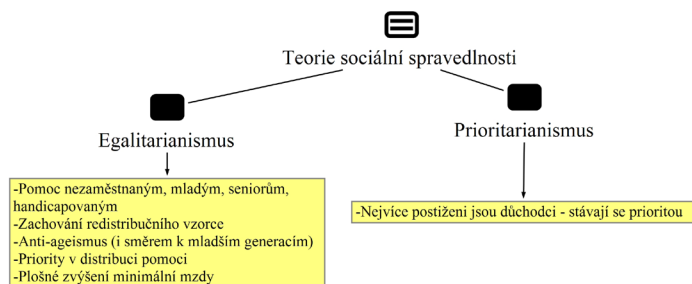
jsou zachyceny styčné body mezi teoriemi sociální spravedlnosti a volebním programem ODS.

Na třetím místě se ve sledovaném období umístila ve volbách strana TOP09, u které se také pokusím identifikovat společné body mezi jejím volebním programem a teoriemi sociální spravedlnosti. Tato strana se svou sociální politikou „hlásí k návratu k hodnotám rodiny, rodinných vazeb a vzájemné odpovědnosti, mezigenerační solidarita, sociální soudržnost i solidarita se slabými, nemocnými a handicapovanými jsou [pro TOP09] východiskem při návrhu nových principů sociální ochrany“ (TOP09 2010). Je tedy zřetelné, že argumentace TOP09 je v tomto bodě shodná s ostatními analyzovanými politickými stranami. I zde je patrný příklon k egalitarismu – snaha o neutralizaci faktorů, které jsou neovlivnitelné v důsledku lidských rozhodnutí (srov. Anderson 1999: 302). Tato strana se také shoduje s ODS v příklonu k tradiční hodnotě konzervativní ideologie – k rodině (srov. Schwarzmantel 2008: 74). TOP09 kvůli „odpovědnosti vůči našim dětem a dalším generacím proto přistoupí ke změně již naprosto nevyhovujícího systému sociální ochrany, který dnes jako sociálně potřebnou definuje polovinu občanů České republiky“ (TOP09 2010). Z této argumentace lze vyčíst jak příklon k egalitářské argumentaci týkající se zodpovědnosti k dalším generacím, tak argumentaci prioritarianistickou týkající se potřeby ve stanovení priorit v poskytování sociální péče a ke zúžení definice jejich recipientů. Další prioritou TOP09 v oblasti sociální pomoci je podpora „rodiny, která na pomoc pouze nečeká, Cílem je motivovat rodiče k práci, nikoliv k závislosti na sociálních dávkách“ a vázání sociální pomoci na „[testování] majetkových poměrů“. To povede k zajištění dostupnosti „péče za únosnou cenu pro skutečně potřebné a prostředky na sociální péči nebudou používány k jiným účelům“

4 Která je s libertarianismem velmi dobře slučitelná, jelikož neoliberalismus představuje soubor hesel, které selektivně a nekonzistentně přebírají argumentační systém klasického libertarianismu (Schwarzmantel 2008: 58).

Obrázek 3. Volební program TOP09 a jeho styčné body s teoriemi sociální spravedlnosti. Data převzata z TOP09 (2010), zpracováno autorem.

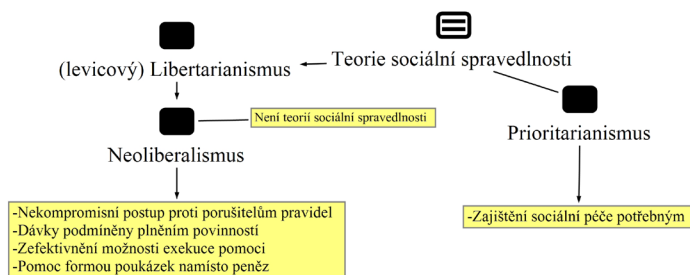

Obrázek 4. Volební program KSČM a jeho styčné body s teoriemi sociální spravedlnosti. Data převzata z KSČM(2010), zpracováno autorem.

(TOP09 2010). Tyto výroky lze vztáhnout stejně jako u ODS k libertarianismu částečně i k argumentaci egalitářské – díky důrazu na aktivní přístup recipientů spojený s rozlišováním toho, kdo si pomoc zaslouží více (aktivní recipienti), a kdo méně (neaktivní, závislí na sociální pomoci). Důraz na efektivní využívání sociální pomoci lze také vztáhnout na klasický neoliberální argument založený na minimalizaci mandatorních výdajů a zvyšování efektivity měřené ekonomickými indikátory a adorováním odpovědnosti jedinců – zde se projevující právě v argumentaci ohledně zvýhodňování aktivních recipientů (srov. Wacquant 2012: 66). S tím souvisí i to, že tato strana deklaruje, že „sociální systém nesmí představovat srovnatelnou alternativu k pracovníosti, a demotivovat tak celou společnost. Vláda vyhlásí nesmiřitelný boj zneužívání sociálních dávek a práci na černo“ (TOP09 2010) – to je opět v souladu s neoliberální logikou, podle které se sociální politika ubírá více punitivním směrem (Beckett a Western 2001: 44). Pozornost chce TOP09 věnovat také „potřebě dlouhodobé sociálně zdravotní péče, která musí reagovat na demografické změny v populaci a na možnosti občanů, kteří jsou vystaveni dilematu zajištění péče o své blízké“. Výroky spadající do této argu-

mentační linie lze opět přiřadit k argumentaci egalitarismu. Z výše řečeného je patrné, že ve volebním programu TOP09, lze obdobně jako u ODS, identifikovat styčné body mezi egalitarismem, prioritarianismem, libertarianismem. Narozdíl od ODS u TOP09 ale začíná nad klasickou argumentací libertarianismu dominovat argumentace neoliberální. Příložené schéma ilustruje styčné body mezi teoriemi sociální spravedlnosti a volebním programem TOP09.

Na předposledním postupovém místě skončila ve sledovaném období KSČM. I v jejím volebním programu lze nalézt styčné body s koncepty politické filosofie. Sociální politika KSČM usiluje jednak o zajištění nových pracovních míst, „zejména pro dlouhodobě nezaměstnané, zdravotně postižení a absolventy škol“ a jednak o „rozvoj zaměstnanosti ve veřejných službách, kde je možno vytvořit tisíce pracovních míst (např. asistenční služby pro seniory a handicapované, asistenti učitelů základních škol, údržba veřejných prostranství, správci hřišť, centra volného času)“. KSČM bude dále usilovat o „výstavbu domovů pro seniory a zařízení pro seniory, včetně stacionářů pro seniory vyžadující celodenní péči a dohled“ (KSČM 2010). Z této

Obrázek 5. Volební program VV a jeho styčné body s teoriemi sociální spravedlnosti. Data převzata z VV(2010), zpracováno autorem.

argumentační linie je zřetelný příklon k egalitarismu a jeho anti-ageistické složky. (Re)distribučnímu vzorci egalitarismu odpovídá i snaha KSČM o zastavení dalšího snižování „*odvodů na sociální, zdravotní, důchodové a nemocenské pojištění, [zrušení] jeho zastropování pro lidi s vysokými příjmy a [snaha o to] pravidelně valorizovat platby za státní pojištění*“. S egalitářskou argumentací dále souvisí i snaha KSČM o plošné „*zvýšení minimální mzdy na 14 000 Kč*“ a o výstavbu sociálních bytů pro potřebné, dále pak také snaha o zrušení poplatků ve zdravotnictví (KSČM 2010). Adorování odpovědnosti k solidaritě se starší generací lze vnímat také jako jistou formu argumentu prioritarianistického – z rétoriky KSČM je patrné, že jako nejvíce znevýhodněnou skupinu vnímá důchodce, kteří se tak stávají prioritou její sociální politiky. Přiložené schéma ilustruje propojitelnost mezi programem KSČM a výše charakterizovanými koncepty politické filosofie.

Na pátém místě se ve volbách v roce 2010 umístila strana Věci veřejné, jejíž programové body se pokusím vztáhnout na teorie sociální spravedlnosti. Tato strana chtěla usilovat o to, aby byly sociální dávky vypláceny podle klíče „*potřebným ano, příživníkům ne*“, přičemž posílí „*povinnosti a pravomoci obcí při poskytování sociálních dávek a vymáhání povinností na osobách, žádajících pomoc od obce či státu*“. S tím souvisí i prosazení práva obce na to, „*krátit či odebrat sociální dávky, pokud příjemce uvede do žádosti nepravdivé údaje, neplatí nájem v obecním bytě, pokuty nebo neplní jiné povinnosti vůči státu a obci*“ (VV 2010). Odebrání sociální pomoci chtěly VV navázat na „*právo obcí využít prostředky z odejmutých či nevyplacených dávek na mimořádnou sociální pomoc pro potřebné*“ a „*vyplácení dávek hmotné nouze bude probíhat především formou poukazů na stravování, ošacení*

a bydlení, aby nedocházelo ke zneužívání těchto dávek“ (VV 2010). V souladu s možností odebrání sociálních dávek se VV snažily o „*bezhotovostní vyplácení sociální podpory pro zajištění dostupnosti peněz při případné exekuci, v případě zadlužení příjemce dávek*“ (VV 2010). Stejně jako KSČM, tak i VV prezentovaly svoji sociální politiku poměrně stručně. Na druhou stranu je velmi obtížné identifikovat styčné body mezi programem VV a teoriemi sociální spravedlnosti. Jediný styčný bod mezi nimi lze nalézt v prioritarianistické argumentaci týkající se zajištění sociální péče potřebným. Ostatní body volebního programu nejvíce přejímají neoliberální argumentaci, ať už ve formě snahy o minimalizaci sociální pomoci, přes její transformaci směrem k liberálnímu paternalismu – zde ve formě nahrazení pomoci finanční pomocí potravinovou/ošatným/bytným a podobně –, až k zavedení mechanismů umožňujících její snadné zpětné odebrání (srov. Bevir 2010: 435; Wacquant 1999: 1646). Stejně jako u ostatních politických stran je i zde přiloženo ilustrativní schéma.

KRITICKÉ OHLÉDNUTÍ NAMÍSTO ZÁVĚRU

V textu jsem usiloval o demonstraci možného propojení mezi makroskopickými filosofickými koncepty teorie sociální spravedlnosti s mikroskopickou perspektivou empirie. Domnívám se, že ideální teorie sociální spravedlnosti je možné přetransformovat do teorií neideálních reflektujících mocenskou praxi. Druhou stranou mince je ale skutečnost, že i přes to, že u většiny analyzovaných politických programů bylo možné identifikovat styčné body s ideálními teoriemi sociální spravedlnosti, zůstávají jejich deklarace často vzdáleny od sociální reality. Z analýzy volebních programů je také patrná skutečnost, že neoliberalismus se stává dominantním ideologickým paradigmatem západních společností

a ovlivňuje i politiku takových stran, které samy o sobě tvrdí, že jsou stranami konzervativními (viz Schwarzmantel 38, 78). V souladu s neolibérální logikou předkládá část politických stran argumentaci směřující k zefektivňování dohledu nad recipienci sociálních dávek. To se v mocenské praxi projevilo v ČR například neúspěšným zavedením sKaret, které přesně podle této logiky měly zvýšit efektivitu v poskytování sociální pomoci snížením nákladů na jejich poskytování a efektivitu v dohledu nad jejími příjemci. Ve své krátké praxi ale vedly sKarty pouze ke zvyšování stigmatizace jejich držitelů a ke znatelnému prodražení celého systému vyplacení sociální pomoci. Neolibérální logika se také projevuje v podmiňování sociální pomoci, kterou lze charakterizovat výrokem, že ten, kdo nepracuje, si sociální pomoc nezaslouží. Marginalizace chudoby je dalším z doprovodných znaků neolibérálního vládnutí, které se v této oblasti projevuje jednak absencí adekvátního systému sociálního zabezpečení a jednak obviňováním obětí – jsou recipienci sociální pomoci, protože nechtějí pracovat (srov. Keller 2010: 150 a 2011:156). Domnívám se, že koncepty teorie sociální spravedlnosti je možné využít právě jako analytické ideálně-typické kategorie, jejichž aplikací lze poskytnout kritickou reflexi mocenské praxe. V textu jsem se snažil nastínit jeden z možných způsobů aplikace těchto konceptů, čímž se mi, doufám, podařilo i zjemnit námitku směřující k politické filosofii obecně – k její odtrženosti od sociální reality a nemožnosti ji na ni aplikovat.

ZDROJE PODPORY

Text vznikl jako výstup grantu SGS-2013-078 – „Marginalita v České republice: Kultura, metafora a ne/bezpečnost.“

POUŽITÁ LITERATURA

ABIZADEH, A. 2007. Cooperation, Pervasive Impact, and Coercion: On the Scope (Not Site) of Distributive Justice. *Philosophy and Public Affairs*. 35 (4): s. 318–358.

ANDERSON, E. 1999. What is the Point of Equality? *Ethics*. 109 (2): s. 287–337.

ANDERSON, E. 2012. The Fundamental Disagreement between Luck Egalitarians and Relational Egalitarians. *Canadian Journal of Philosophy*. 36 (1): s. 1–23.

BECKETT, K. a B. WESTERN. 2001. Governing Social Marginality: Welfare, Incarceration, and

the Transformation of State Policy. *Punishment and Society*. 1 (3): s. 43–59.

BEVIR, M. 2010. Rethinking Governmentality: Towards Genealogies of Governance. *European Journal of Social Theory*. 13 (4): s. 423–441.

BOGNAR, G. a I. HIROSE. 2013. *The Ethics of Rationing Health Care*. Manuskript, v tisku.

COHEN, G. A. 1989. On the Currency of Egalitarian Justice. *Ethics*. 99 (4): s. 906–944.

COHEN, G. A. 1997. Where the Action Is: On the Site of Distributive Justice. *Philosophy and Public Affairs*. 26 (1): s. 3–30.

COHEN, G. A. 2006. Luck and Equality: A Reply to Hurley. *Philosophy and Phenomenological Research*. 72 (2): s. 439–446.

ČSSD. 2010. *Velký volební program ČSSD pro volby 2010*. Přístupné na: <<http://www.cssd.cz/ke-stazeni/volebni-programy/velky-volebni-program-cssd-pro-volby-2010/>>, ověřeno k 25. 9. 2013.

DRULÁK, P. 2012. *Politika nezájmu: Česko a Západ v krizi*. Sociologické nakladatelství: Praha.

DWORKIN, R. 1981. What Is Equality? Part 2: Equality of Resources. *Philosophy and Public Affairs*. 10 (4): s. 283–345.

ESLUND, D. 2011. Human Nature and the Limits (if any) of Political Philosophy. *Philosophy and Public Affairs*. 39 (3): s. 207–237.

FOUCAULT, M. 2009. *Zrození biopolitiky*. CDK: Brno.

HELLMAN, D. 2008. *When Is Discrimination Wrong?* Harvard University Press: Cambridge.

HOSPERS, J. 1974. „What Libertarianism Is,“ in *The Libertarian Alternative*. Ed. T. R. Machan. London: Nelson-Hall. s. 1–4.

HURLEY, S. 2001. Luck and Equality. *Proceedings of Aristotelian Society*. 75 (2): s. 51–72.

KELLER, J. 2010. *Tři sociální světy. Struktura postindustriální společnosti*. Sociologické nakladatelství: Praha.

KELLER, J. 2011. *Nová sociální rizika a proč se jim nevyhneme*. Sociologické nakladatelství: Praha.

KSČM. 2010. *Otevřený volební program KSČM pro volby do PS PCR 2010*. Přístupné na <<http://www.kscm.cz/politika-kscm/volebni-program>>, ověřeno k 25. 9. 2013.

LIPPERT-RASMUSSEN, K. 2006. The Badness of Discrimination. *Ethical theory and Moral Practice*. 9 (1): s. 167–185.

McDERMOTT, D. 2008. „Analytical Political Philosophy,“ in *Political Theory: Methods and Approaches*. Ed. D. Leopold a M. Stears. Oxford:

- Oxford University Press. s. 11–28.
- McKERRIE, D. 2001. Justice between the Young and the Old. *Philosophy and Public Affairs*. 30 (2): s. 152–177.
- NADER, L. 1972. „Up the Anthropologist: Perspectives Gained from Studying Up,“ in *Reinventing Anthropology*. Ed. D. Hymes. New York: Pantheon Books. s. 284–311.
- ODS. 2010. *Řešení která pomáhají*. Přístupné na <<http://www.ods.cz/docs/programy/volebni-program2010.pdf>>, ověřeno k 25. 9. 2013.
- OTSUKA, M. 2012. Prioritarianism and the Separateness of Persons. *Utilitas*. 24 (3): s. 365–380.
- PARFIT, D. 2002. „Equality or Priority?“ in *The Ideal of Equality*. Eds. M. Clayton a A. Williams. Basinstree: Palgrave. s. 81–125.
- PARFIT, D. 2012. Another Defence of the Priority View. *Utilitas*. 24 (1): s. 399–440.
- PERSSON, I. 2012. Prioritarianism and the Welfare Reductions. *Journal for Applied Philosophy*. 29 (4): s. 289–301.
- RAWLS, J. 2006. *Political Liberalism*. Columbia University Press: New York.
- SCHWARZMANTEL, J. 2008. *Ideology and Politics*. Sage: London.
- SCHEFFLER, S. 2006. „Is the Basic Structure Basic?“ in *The Egalitarian Conscience: Essays in Honour of G. A. Cohen*. Ed. C. Sypnowich. New York: Oxford University Press. s. 1–55.
- STEMPŁOWSKA, Z. a A. SWIFT. 2012. „Ideal and Nonideal Theory,“ in *The Oxford Handbook of Political Philosophy*. Ed. D. Eslund. Oxford: Oxford University Press. s. 373–389.
- TEMKIN, L. 1993. *Inequality*. Oxford University Press: New York.
- TOP09. 2010. *Volební program. Volby 2010 do Poslanecké sněmovny*. Přístupné na <<http://www.top09.cz/files/soubory/volebni-program-2010-do-poslanecke-snemovny.pdf>>, ověřeno k 25. 9. 2013.
- VALLENTYNE, P. 2011. Equal Negative Liberty and Welfare Rights. *International Journal of Applied Philosophy*. 25 (2): s. 237–241.
- VALLENTYNE, P. 2012. „Left-Libertarianism“ in *The Oxford Handbook of Political Philosophy*. Ed. D. Eslund. Oxford: Oxford University Press. s. 152–168.
- VV. 2010. *Program strany Věci Veřejné*. Přístupné na <<https://www.veciverejne.cz/program-strany-veci-verejne.html>>, ověřeno k 25. 9. 2013.
- WACQUANT, L. 1999. Urban Marginality in the Comming Millenium. *Urban Studies*. 36 (10): s. 1639–1647.
- WACQUANT, L. 2001. The Penalisation of Poverty and the Rise of Neo-Liberalism. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 9 (4): s. 401–412.
- WACQUANT, L. 2009a. *Prisons of Poverty*. University of Minnesota Press: London.
- WACQUANT, L. 2009b. *Punishing the Poor. The Neoliberal Government of Social Insecurity*. Duke University Press. London.
- WACQUANT, L. 2012. Three Steps to a Historical Anthropology of Actually Existing Neoliberalism. *Social Anthropology*. 20 (1): s. 66–79.
- WACQUANT, L. 2013. Bourdieu 1993: Případová studie vědeckého svěcení. *Sociologický časopis*. 49 (1): s. 126–140.